

Михайленко Р. В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1689-4382>

Власність і держава в контексті філософсько-правового осмислення

Мета. Автор прагне дослідити види власності в сучасній державі. Сучасне суспільство є складним утворенням, від опрацювання низки компонентів якого залежить його розвиток, що є результатом розвитку політичних, правових, економічних підсистем суспільства в загальному розумінні. Значну роль у цьому процесі має власність. У статті висвітлено проблему власності й держави. Феномен власності розглянуто як філософську категорію власності. Власність є важливим фактором розвитку суспільства, держави й свободи людини. Ключове завдання автора статті – дослідження власності, наближення до сутності цього явища.

Методологія. Методи дослідження зумовлені його характером. У статті використано передусім діалектичний і системно-структурний методи, методи логіки. **Наукова новизна.** Аналізуючи власність і державу на шляху їхнього генезису, розвитку й становлення в теоретичному спадку філософії, автор аналізує багаторівневу приватну власність як філософську категорію. Слід зазначити, що всі структури власності проаналізовано загалом крізь призму приватної власності. Підґрунтям індивідуальних прав людини є власність. Вона не є лише матеріальним надбанням – це головний чинник утвердження особистості. Система приватної власності встановлює індивідуальність й особистість шляхом укладення договірних відносин. Договір встановлює право власності через інституціоналізовані норми державних правових форм регулювання.

Висновки. У статті проаналізовано ключові концептуальні підходи до розуміння природи власності як філософської категорії. Автор досліджує значущу філософську концепцію власності, її вплив на формування суспільних відносин в економічному, соціальному, правовому, політичному й державному способі регулювання та організації суспільного буття.

Ключові слова: держава; приватна власність; філософська категорія власності; власність; право власності; свобода людини; еволюція.

Вступ

У всі часи й у різних народів навколо питання власності точилася запекла боротьба як на теоретичному рівні, так і на практиці. І, як засвідчує історія, питання власності оголюють справжню людську сутність. Окрім того, наша держава стоїть на порозі чергового перерозподілу власності, і вже очевидними є зміни у відносинах власності. Тому розібратися, що є власність не на побутовому, а на науково-теоретичному рівні, для нашої держави є одним з ключових питань. Проаналізувати це питання, відкинувши його розгляд у філософії, неможливо.

Мета і завдання дослідження

На підставі вищевказаного метою є дослідити, яких видів набуває власність у сучасній державі. А справжнє завдання полягає в тому, щоб створити умови для дійсного засвоєння кожним індивідом усього багатства культури, накопиченого в межах держави, власності та її форм.

Виклад основного матеріалу

Держава як спосіб організації суспільства є основною формою сучасності. На різних етапах розвитку народи приходили, часто незалежними один від одного шляхами, до висновку про важливість створення органу, що здійснював би їхню охорону й забезпечував права та свободи. Тому причиною появи держави в різних народів є

усвідомлення необхідності загального управління задля підтримання життєво важливих умов існування спільноти. У державі народ мав нагоду об'єднати свої сили, дисциплінувати діяльність членів суспільства та спрямувати їх на досягнення певних цілей. Держава виникла як закономірний, об'єктивний результат природної еволюції суспільства на певному етапі його розвитку (Butenko, 2016).

У широкому значенні держава – це країна, суспільство, розташоване на певній території та кероване певними органами державної влади. Держава є головним інститутом політичної системи суспільства, що є організаційним направляючим і контрольним щодо діяльності людей і відносин між соціальними групами, класами й націями. Матеріалізм розглядав виникнення держави як наслідок суспільного розподілу праці, створення приватної власності на засоби виробництва, розшарування суспільства на класи. Щоб класи з протилежними економічними інтересами не знищили один одного, потрібна була організація, котра б стримувала боротьбу класів, тримала суспільство в межах порядку.

Вивчаючи сутність держави, Маркс обґрунтовував, що держава відособлює приватну власність від суспільства, доводить її до абстрактної самостійності. Влада політичної держави над приватною власністю зводиться до домінування влади приватної власності, до її

сутності, яка доведена до існування. Тому політичній державі на протилежність цій сутності лишається ілюзія, нібито вона є визначальним, тим часом як вона є визначуваним. Держава змінює волю суспільства, але вона це робить лише для того, щоб дати існування волі приватної власності, яка не підкорена суспільству, і визначити це існування вищим існуванням політичної держави, вищим моральним існуванням. Держава, на думку філософа, існує лише як політична держава. Отже, брати участь у владі – значить брати участь у політичній державі, виявляти своє буття як члена політичної держави, як члена держави загалом (Marks, 1980). Тому, коли власність і влада належать бюрократії, маємо одну з форм приватної власності. Маркс зауважував: «Оскільки бюрократія є по своїй суті “держава як формалізм”, то вона є нею і щодо своєї мети. Дійсна мета держави є, таким чином, бюрократії протидержавною метою. Дух бюрократії є “формальний дух держави”. Тому вона перетворює “формальний дух держави” або дійсне бездушся держави на категоричний імператив. Бюрократія вважає саму себе кінцевою метою держави. Оскільки бюрократія робить свої “формальні” цілі своїм змістом, то вона скрізь вступає в конфлікт з “реальними” цілями. Вона змушена через це видавати формальне за зміст, а зміст – за дещо формальне» (Marks, 1980, p. 255).

Держава та власність тісно взаємодіють. Сучасна держава повинна знаходити можливості конкурувати серед інших держав. П. Петровський зазначає: «Сучасний стан розвитку України характеризується як незавершений процес трансформації всіх сфер суспільства, перехід від радянських атрибутів загальнодержавної власності, командно-авторитарної форми управління тощо до сучасних стандартів ринкової економіки та демократичних засад організації суспільних відносин. Масштаби й глибина модернізації вимагають відповідного якісного наповнення постановки завдань, прийняття кардинальних рішень і формування дієвих чинників розвитку. До останніх належить соціальний інститут приватної власності, що виконує низку надважливих функцій в сучасному суспільстві» (Petrovskiy, 2017, p. 91). На переконання С. Бутенка, важливим є те, що «процес соціалізації економіки не передбачає повного усупільнення засобів виробництва, тому не є тотожним за своєю суттю процесу соціалістичної перебудови економічних відносин, згідно з ідеологією марксизму. Тобто йдеться не про ліквідацію відносин приватної власності, а про посилення впливу держави на економічну діяльність суб'єктів усіх форм власності з метою їх переорієнтації на повніше задоволення соціальних потреб соціуму згідно з вимогами

часу» (Butenko, 2018, p. 120). Приватна власність трансформується у суспільну та усупільнену. Усупільнену й суспільну власність слід розрізняти. Усупільнення в нашій філософській традиції було, по суті, зредуковане до єдиного, причому зовсім не визначального, його змісту та значення. Воно було ідентифіковане з процесом, що має своїм результатом встановлення та повне домінування суспільної власності на засоби виробництва. Таким чином була ліквідована відмінність між усупільненим і суспільним, а суспільне усвідомлювалося у межах гносеологічної сваволі (Balaban, 2020).

Процес усупільнення власності має виражатися через рух усупільнення й усупільненої власності. Якщо рух приватної власності, породжений вже наявним існуванням посталої приватної власності, породжував нове залучення найманої праці та низьку форму відтворення існування найманих робітників, то рух усупільнення власності має стати рухом на дійсну власність, на опанування нею (Rakhmanov, 2019). Праця з метою усупільнення є працею не лише для самовідтворення індивіда, вона повинна мати характер руху до освоєння нових форм праці. Рух усупільнення власності давно відбувається вже в практичному житті. Про це свідчить те, що приватна власність якнайчастіше приходить до розбіжності з процесом виробництва капіталу. Цей висновок слід тлумачити так, що нові форми власності у сфері капіталу дають можливість швидше й ширше відтворювати капітал, що змушує приватну власність знаходити себе в процесі цієї конкуренції (Kaas, Mellert, & Scholl, 2020). На зміну приватній прийшли асоційована, державна й інші форми власності, а останнім часом з'являється й міждержавна власність. Тому приватна власність нині має архаїчний характер. Про це свідчить широкий процес приватизації та роздержавлення. Таким чином усунення приватної власності відбувається природним шляхом. Але факт її усунення як провідної форми з аргументу виробництва не дає змоги сказати, що з усуненням приватної власності зникає відчуження й експлуатація. Навпаки, вони набувають більш удосконаленої та тотально-масової форми. І вже власність менше визначається володінням засобами виробництва, а більше – наявністю накопиченої праці у формі капіталу, розвитку техніки, технологій тощо.

Технічний прогрес є визначальним у формуванні усупільненої власності. Хоча перші прояви усупільнення дали революції, вони були лише суб'єктивними рухами до усупільнення. А об'єктивними виявами, що фіксують процес усупільнення, є технічна революція. Технічна революція сама породжує підґрунтя для усупільнення власності і водночас стає її гарантом. Процес породження полягає в тому, що

технічні умови для створення й підтримання їх в дії вимагали від соціуму усупільнення власності. Бо, наприклад, створення й експлуатація атомної станції, або ж запуск космічного корабля вимагають праці колективів однодумців, які не можуть бути відчуженими від цього процесу. Трагедія Чорнобиля наочно показує, що державна форма власності є неспроможною у володінні такими механізмами.

Крім того, техніка є гарантом усупільненої власності як соціального інституту, бо, наприклад, сам факт існування ядерної зброї – вже беззаперечний гарант підтримки й існування усупільненої власності. І доки не буде відведена загроза ліквідації усупільненої власності, доти людство не відмовиться від ядерної зброї. Також досить чітко видно, що техніка сама по собі не може розв'язати питання зняття відчуження й експлуатації, вона дозволяє створювати лише нові їх форми. Таке твердження виникає, з огляду на аналіз того феномену, за яким техніка по своїй суті лише відтворює економічний і формально-юридичний моменти власності, тобто сама в собі зберігає та несе протиріччя власності. Якщо, з одного боку, техніка має тенденцію до розширення у планетарному масштабі, то з іншого – призводить до планетарного протистояння блоків країн завдяки наявності існування ядерної зброї. У формі ядерної зброї техніка проявляється як не економічний, а саме як формально-юридичний момент власності, бо в економічному сенсі вона не дає змоги щось виробляти, а допомагає лише формувати соціальні відношення щодо розподілу власності взагалі та в конкретних її формах прояву. До речі, власність на ядерну зброю чітко показує, що зовсім не володіння засобами виробництва є сьогодні визначальним у сутності власності.

Л. Корольчук зауважує, що сучасне суспільство змінюється, і власність набуває нових форм. «Головною формою власності стає інтелектуальна. Володіння інформаційними ресурсами та можливість їх швидкого опрацювання відіграє найважливішу роль у досягненні провідних позицій в усіх сферах суспільного життя» (Korolchuk, 2018, p. 29). Інтелектуальна власність має характерну специфіку, що полягає в нематеріальній природі об'єктів права інтелекту-

альної власності, творчому характері праці щодо їх створення, тобто це інститут власності на нематеріальні блага. Тут не діє класична тріада компетентностей власника, що здійснює звичайні майнові права, оскільки, відчужуючи, наприклад, об'єкт своєї інтелектуальної власності, його творець не позбавляється тим самим будь-яких прав на нього, а набувач не одержує можливості за своїм розсудом змінювати цей об'єкт і взагалі вважати його винятково своїм.

Наукова новизна

Наукова новизна зумовлена тим, що зазначену проблему таким чином ще не розглядали. Запропонований у цій статті підхід дає змогу виявити сучасні світоглядні настанови щодо феномену власності. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що досліджено специфічні зв'язки у взаємодії між сучасною державою та формами власності. Взаємодії власності й сучасної держави характерне продукування унікальних форм.

Висновки

У сучасному суспільстві статус власності змінюється (Dubina, 2018). Зокрема, приватна власність у своєму функціонуванні набуває рис суспільного й усупільненого характеру. (Baum, Cooper, & Lusk-Stover, 2018). Також потрібно погодитись, що власники приватного майна несуть економічну й правову відповідальність, задовольняють певні соціальні потреби. Взаємозв'язок різних форм і видів власності дає змогу усвідомити сутність інтелектуальної власності, а також розвинути її. (Bolatto, Naghavi, Ottaviano, & Zajc, 2019; Cherep, & Kuznetsova, 2018; Demchyshak, 2017; Luniachek, Ruban, Timaniuk, Fesenko, & Chernenko, 2017; Stovpets, 2016). Перетворити власність приватну у власність суспільну та усупільнену – у власність всього суспільства – означає перетворити її на реальну власність кожного конкретного індивіда, кожного члена суспільства, бо в іншому випадку суспільство як таке буде розглянуте як дещо абстрактне, як щось відмінне від реальної сукупності всіх індивідів, з яких воно складене.

REFERENCES

- Balaban, O. (2020). Genera and Species vs. Laws of Nature Two Epistemic Frameworks and their Respective Ideal Worlds. *Studies in History and Philosophy of Science, part A*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2020.01.007>.
- Baum, D.R., Cooper, R., & Lusk-Stover, O. (2018). Regulating market entry of low-cost private schools in Sub-Saharan Africa: Towards a theory of private education regulation. *International Journal of Educational Development, 60*, 100-112. doi: 10.1016/j.ijedudev.2017.10.020.
- Bolatto, S., Naghavi, A., Ottaviano, G., & Zajc, K. (2019). *Intellectual Property and the Organization of the Global Value Chain*. University of Bologna.

- Butenko, S.S. (2016). Pytannia vlasnosti v konteksti teorii suspilnoho dohovoru [Property issues in the context of social contract theory]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2, 189-197. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_2_18 [in Ukrainian].
- Butenko, S.S. (2018). *Filosofsko-pravovyi vymir vlasnosti yak osnovy demokratii [Philosophical and legal dimension of property as the basis of democracy]*. Kyiv: Kandyba T.P. [in Ukrainian].
- Cherep, O.H., & Kuznetsova, A.Ye. (2018). Intelektualna vlasnist ta yii vplyv na konkurentospromozhnist [Intellectual property and its impact on competitiveness]. *Ekonomichnyi prostir, Economic space*, 137, 180-189. doi: 10.30838/P.ES.2224.250918.190.238 [in Ukrainian].
- Demchysyak, R. (2017). Instytutsiina sutnist derzhavy u svitovii politychnii dumtsi [Institutional essence of the state in world political thought]. *Humanitarian Vision*, 3(2), 31-36. doi: <https://doi.org/10.23939/shv2017.02.031> [in Ukrainian].
- Dubina, I. (2018). Evoliutsiia truda: ot prinuzhdenia k tvorchestvu [The evolution of labor: from coercion to creativity]. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh, Epistemological research in philosophy, social and political sciences*, 1, 3-8. doi: <https://doi.org/10.15421/341801> [in Russian].
- Kaas, L., Mellert, J., & Scholl, A. (2020). Sovereign and private default risks over the business cycle. *Journal of International Economics*, 123. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2020.103293>.
- Korolchuk, L. (2018). Rushiini syly rozvytku novoi svitovoi tsyvilizatsii: imperatyv sotsialnoho intelektu [Driving forces of the new world civilization: the imperative of social intelligence]. *Humanitarian vision*, 4(2), 26-31. doi: <https://doi.org/10.23939/shv2018.02.026> [in Ukrainian].
- Luniachek, V.E., Ruban, N.P., Timaniuk, V.M., Fesenko, N.S., Chernenko, Yu.Yu. (2017). Osvita v sferi intelektualnoi vlasnosti yak umova staloho rozvytku derzhavy [Education in the field of intellectual property as a condition for sustainable development of the state]. *ScienceRise. Pedagogical Education*, 11, 4-9. doi: 10.15587/2519-4984.2017.116197 [in Ukrainian].
- Marks, K. (1980). *Do krytyky heheliivskoi filosofii prava [To the critique of Hegel's philosophy of law]*. (Vol. 1). Kyiv: Vyd-vo polit. lit. Ukrainy [in Ukrainian].
- Petrovskiy, P. (2017). Problemy ta perspektyvy rozvytku sotsialnoho instytutu pryvatnoi vlasnosti v Ukraini [Problems and prospects of development of the social institution of private property in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnia, Efficiency of public administration*, 3(52), 1, 91-97. doi: <https://doi.org/10.33990/20704011.52.2017.149423> [in Ukrainian].
- Rakhmanov, O.A. (2019). Sotsialne spryiniattia naselenniam pryvatnykh vlasnykiv zasobiv vyrobnytstva v Ukraini [Social perception of the population of private owners of means of production in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium, Ukrainian society*, 3(70), 34-45. doi: <https://doi.org/10.15407/socium2019.03.034> [in Ukrainian].
- Stovpets, O.V. (2016). Instytut intelektualnoi vlasnosti v konteksti sotsialno-filosofskoho bachennia problemy spivvidnoshennia informatsii, znan ta innovatsii [Institute of intellectual property in the context of socio-philosophical vision of the relationship between information, knowledge and innovation]. *Filosofski obrii, Philosophical horizons*, 35, 27-38. doi: <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2016.35.175101> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Balaban O. Genera and Species vs. Laws of Nature Two Epistemic Frameworks and their Respective Ideal Worlds. *Studies in History and Philosophy of Science*. 2020. Part A. doi: <https://doi.org/10.1016/j.shpsa.2020.01.007>.
- Baum D. R., Cooper R., Lusk-Stover O. Regulating market entry of low-cost private schools in Sub-Saharan Africa: Towards a theory of private education regulation. *International Journal of Educational Development*. 2018. No. 60. P. 100–112. doi: 10.1016/j.ijedudev.2017.10.020.
- Bolatto S., Naghavi A., Ottaviano G., Zajc K. Intellectual Property and the Organization of the Global Value Chain. University of Bologna, 2019.
- Бутенко С. С. Питання власності в контексті теорії суспільного договору. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 189–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_2_18.
- Бутенко С. С. Філософсько-правовий вимір власності як основи демократії : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2018. 188 с.
- Череп О. Г., Кузнецова А. Є. Інтелектуальна власність та її вплив на конкурентоспроможність. *Економічний простір*. 2018. № 137. С. 180–189. doi: 10.30838/P.ES.2224.250918.190.238.
- Демчишак Р. Інституційна сутність держави у світовій політичній думці. *Humanitarian Vision*. 2017. Vol 3. No. 2. P. 31–36. doi: <https://doi.org/10.23939/shv2017.02.031>.
- Дубина І. Еволюція труда: от принуждения к творчеству. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2018. № 1. С. 3–8. doi: <https://doi.org/10.15421/341801>.
- Kaas L., Mellert J., Scholl A. Sovereign and private default risks over the business cycle. *Journal of International Economics*. 2020. Vol. 123. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2020.103293>.
- Корольчук Л. Русійні сили розвитку нової світової цивілізації: імператив соціального інтелекту. *Humanitarian vision*. 2018. Т. 4. № 2. С. 26–31. doi: <https://doi.org/10.23939/shv2018.02.026>.
- Луначек В. Е., Рубан Н. П., Тіманюк В. М., Фесенко Н. С., Черненко Ю. Ю. Освіта в сфері інтелектуальної власності як умова сталого розвитку держави. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 11. С. 4–9. doi: 10.15587/2519-4984.2017.116197.
- Маркс К. До критики гегелівської філософії права : твори. Київ . Вид-во політ. літ. України, 1980. Т. 1. С. 207–324.

- Петровський П. Проблеми та перспективи розвитку соціального інституту приватної власності в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3 (52). Ч. 1. С. 91–97. doi: <https://doi.org/10.33990/20704011.52.2017.149423>.
- Рахманов О. А. Соціальне сприйняття населенням приватних власників засобів виробництва в Україні. *Український соціум*. 2019. № 3 (70). С. 34–45. doi: <https://doi.org/10.15407/socium2019.03.034>.
- Стовпець О. В. Інститут інтелектуальної власності в контексті соціально-філософського бачення проблеми співвідношення інформації, знань та інновацій. *Філософські обрії*. 2016. Вип. 35. С. 27–38. doi: <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2016.35.175101>.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2020

Mykhailenko R. – Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

Property and State in the context of Philosophical-Legal Reflections

Purpose. *The author seeks to investigate what kinds of property are acquired in the modern state. Modern society is difficult formation. Its development depends on the development of many components. The development of modern society is the result of development of political, legal, economic subsystems of society in the general understanding. A considerable role in this development is played by property. The article is devoted to the problem of the property and state. The phenomenon of the property presentation philosophical category of property. The property is important factor of development society and freedom of human. The main task is researching of property, approaching to essence of this phenomenon. Methodology.* Research methods are predefined by his character. Dialectical and system-structural methods, methods of logic, are used in the article foremost. **Scientific novelty.** *Analyzing the property and state on the way of its genesis, development and becoming in the theoretical inheritance of philosophy, gives the analysis of multilevel of private property, as a philosophical category's. Expedient will be marked that all patterns of ownership are analyzed in general through the prism of the private property. The basis of individual rights lies in the property. The property is not merely material acquisition – it is central to an individual's assertion of identity and personality. The system of the private property establishes individuality and personality through contract and exchange. Contract establishes ownership through institutionalized norms of mutual respect of individual rights and obligations. Conclusions.* *The article analyzes the main conceptual approaches to understanding the nature of the property as a philosophical category. The author examines the most popular philosophical concept on property issues and their impact on the formation of public relations in the economic, social, legal, political and state of since.*

Keywords: state; private property; philosophical category of property; property; ownership; human freedom; evolution.